

ЧВЕРТЬ СТОЛІТТЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Цьогоріч Польща відзначає 25-у річницю постсоціалістичних перетворень. Щодо їхніх результатів у суспільстві існують різні погляди. Наприклад, на думку поважного 92-річного професора одного з університетів країни, за цей час не відбулося жодних змін, а вступ Польщі до ЄС – це найбільша помилка, внаслідок якої країна опинилася в неоколоніальному капіталізмі. А от молодий учений, мій випускник, який працює у Світовому банку, вважає, що цей період був найуспішнішим у Польщі за останні 600 років. Тобто усе залежить від точки зору. На мою думку, за ці роки ми досягли певного успіху, хоча й не такого, як хотілося б, – десь на дві третини від можливого.

Сьогодні ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у нашій країні становить 21 тис. дол. США – майже втричі більше, ніж в Україні. А ще 25 років тому цей показник у наших країнах був практично однаковим. Ми начебто зробили все, як треба, але ВВП мав би бути понад 30 тис. дол. на особу, і Польща посіла б місце десь близько, наприклад, до Португалії. Отже, були помилки, які, до речі, можуть стати уроками для України. Влада має надавати більшу підтримку розбудові соціальної ринкової економіки. Ми припустилися великих помилок через прихильність до рекомендацій Вашингтонського консенсусу і в рамках так званої шокової терапії – втратили 25% ВВП, 35% промислового виробництва, мали значний рівень безробіття. Аналітики вважають, що економічна динаміка багато в чому залежить від політичних чинників, від політичної волі. Коли я був заступником прем'єр-міністра і міністром фінансів у 1994–1997 рр., середньорічний темп економічного зростання в Польщі був 6,5%, зараз він становить 2,5%, і кажуть, що це значний успіх, тому що наприкінці 2001 р. внаслідок проведення неоліберальної політики темп зростання опинився на рівні 1,2%. У всьому світі триває дискусія, чого очікувати в контексті економічного розвитку?

Учора я був на конференції в Лондоні, присвяченій inclusive capitals. («Inclusive» означає, що всі активні господарські суб'єкти мають брати відповідну участь у розподілі економічних активів.) На ній виступали колишній президент США Білл Клінтон, голова МВФ Мішель Лагард, керівник Центрального банку Англії та інші та обговорювалися питання світової економіки. Усі розуміють, що ситуація в економіці має змінюватися на краще. Що відбувається зараз у Євросоюзі? Зокрема, у Франції відповіддю на кризу став прихід до влади крайніх правих партій. Тривають дискусії щодо кризи: що це за криза, криза чого? Я вважаю, що це криза неоліберального капіталізму, який пропонує неадекватні інструменти економічної політики і продукує зростання нерівності в суспільстві, коли багаті багатіють за рахунок бідних. Політично країни Європи реагують на кризові явища по-різному: у Греції, наприклад, – крайнім лівим ухилом, в інших – крайнім правим, таким як Національний фронт Марін Ле Пен у Франції. Отже, великою

проблемою є координація політики окремих країн у рамках ЄС. Усі ці питання досить актуальні й для України. Лише вам ухвалювати рішення: чи варто йти до Євросоюзу.

У Польщі також вистачає євроскептиків, їх у нас називають «нова правиця». Але більшість, у тому числі професійні економісти та інші фахівці, вважають, що членство у Євросоюзі – це правильний крок нашої країни, зокрема, щодо зміцнення та підтримки національної економіки. Економічний аналіз свідчить, що ми щороку маємо понад 1–1,5% економічного зростання тільки тому, що є членами ЄС, інакше ВВП у нас був би на 15–20% меншим.

У Євросоюзі ми вже 10 років і ще 10 років готувалися, щоб до нього вступити. Сам процес підготовки допоміг нам покращити якість економічних інститутів для підвищення конкурентоспроможності насамперед приватного підприємництва. Якби в Україні інститути за якістю були як європейські, то рівень вашого ВВП уже зараз був би вдвічі вищим. Постає питання: чому у нас хоча б на дві третини це вийшло, а у вас ні? Схожа ситуація і в інших країнах, наприклад, у Туреччині, де вже дуже давно тривають розмови стосовно інтеграції з ЄС. Але, як я розумію, Туреччина не братиме участі в ЄС. Хоча багато хто з політиків, бізнесменів, представників науки впевнені, що членство в ЄС – це потужна підтримка ринкової економіки країни.

Отже, я вважаю, що було би добре, якби нова влада України і новий уряд Євросоюзу підписали угоду про асоціацію з ЄС. Це буде надійною підтримкою української економіки, сприятиме підвищенню якості українських інститутів, наближенню їх до європейських стандартів.

Повернімося до наших помилок, щоб з'ясувати, що ж ми зробили не так. У межах політики неоліберальної регуляції макроекономічне регулювання було не завжди доцільним. Ця діяльність потребувала спеціального наукового обґрунтування, у своїй книзі я називаю це новим прагматизмом. На мій погляд, ані неоліберальний, ані державний капіталізм нічого доброго нам у майбутньому не принесуть. Але я також не вважаю, що так званий Пекінський консенсус, на противагу Вашингтонському консенсусу, підготує певний універсальний рецепт для пострадянських республік. Україні потрібно віднайти ідеологічну, політичну і практичну відповідь на запитання: як, ураховуючи національні традиції, розробити таку систему інститутів, цінностей і політичних інструментів, яка б слугувала надійною підтримкою для соціальної ринкової економіки. І щоб економіка була саме ринковою і саме соціальною. Звісно, це станеться не зараз, можливо, через одне, два покоління, можливо, через 100 років, як у Канаді. Але потрібно, щоб економіка завжди зростала. Думаю, на наступні 20–25 років у вас є потенціал для темпу середньорічного зростання в межах 5%. Необхідно також покращувати регулювання інститутів. Насамперед керівництво держави повинно мати довгострокове соціально-економічне бачення, а не ілюзії, і бути зацікавленим у підтриманні економіки країни. Президент, Верховна Рада мають розробити стратегію на 20–25 років, а не тільки на завтрашній день чи наступний місяць.

Моя програма «Стратегія для Польщі» – це бачення суспільної, соціальної, ринкової економіки. Потім було розроблено конкретну економічну програму реформ ринкового будівництва ринкових інститутів і розв'язання багатьох інших проблем. Потрібно дивитися в майбутнє крізь призму специфічного трикутника: сталого довгострокового соціального, екологічного й економічного розвитку. Першою точкою цього трикутника мають бути *цінності*. Які цінності є основою, фундаментом суспільства й економічної активності? У США й Канаді цінності різні, так само, як у Китаї та Японії. Але, наприклад, у США чи Китаї не спостерігатиметься зростання і вони не зможуть подолати кризу, якщо у них не відбудеться перебудова цінностей. Американці мають усвідомити, що таке соціальна ринкова економіка, китайці ж – навчитися індивідуалізму, лідери повинні зрозуміти неоліберальні цінності. По-іншому на політику й економіку дивляться також Польща й Україна.

Друга точка трикутника – *інститути*. Передусім потрібно визначити, куди йде Україна, а потім від цього відштовхуватися. Я не уявляю розвитку України без нормальних, робочих відносин із Росією, але не можу дати відповіді, як розв'язати це питання зараз. Вважаю, що вам необхідно налагодити контакти з Росією, а потім розвивати відносини з Євросоюзом. Це потрібно, щоби Росія не сприймала прагнення України до євроінтеграції як рух проти неї. На жаль, на Заході, в тому числі в Польщі, сьогодні багато політиків вважають таку спрямованість антиросійською. Треба далі віднайти стратегічну відповідь на запитання, як будувати інститути, щоб вони стали основою для ринкової конкурентоспроможності економіки країни, такими як у Євросоюзі. Звісно, одразу такими, як у ЄС, вони не стануть, але їхня якість має підвищитися.

25 років тому, коли ми визначилися, що йдемо в ЄС і тільки-но почали розбудовувати ринкову економіку, нам надіслали 2080 сторінок інструкцій, як подолати цей перехід від радянської економіки до вільної ринкової. І з цими інструкціями ми працювали 10 років. Після цього, 1 травня 2004 р., ми вступили до Євросоюзу, і зараз маємо вільну країну з ринковою економікою. Щоправда, не всі вважають нашу економіку ринковою, а країну вільною, мовляв, це той самий Радянський Союз, тільки називають його Євросоюзом.

Коли ми ухвалили рішення рухатися до ЄС, ми чітко знали, куди йдемо. У нас були стратегічне бачення і політичні амбіції. Ми чітко уявляли собі, що таке конкурентоспроможність, ринок капіталу, охорона праці тощо, і прагнули створити все так, як у ЄС.

Отже, ми знали, куди йдемо. Ви ж не знаєте. І Росія не знає. Проте у вас більший вибір: зробити інститути або як у Японії, або як у Канаді, або за власним вибором. У нас такого вибору не було, бо ми йшли чітко в Євросоюз. Що краще? На мою думку, краще, коли свободи менше, тоді ви точно знаєте, що треба робити. У вас вибір великий – є багато думок, є демократія, є групи спеціальних інтересів, є ідеологія, є Захід, є Росія, є Вашингтон. Ви можете, вступити до Євросоюзу

років через 20–25. А можете, принаймні я так вважаю, розвиватися і без участі в ЄС, але через кооперацію в частині інститутів. Сьогодні це є радше політичним питанням, аніж економічним. Саме *політика* є третьою точкою трикутника.

Щодо Світового банку, то мені здається, варто дослухатися до його порад і краще виконувати умови стосовно капіталу, технологій, стратегічних позицій. Якби рік тому мене спитали, чи вважаю я геополітичне положення України добрим, я б назвав його вдалим – між Польщею, Європейським Союзом, Росією і країнами СНД. А зараз бачу, що воно дуже погане з політичної точки зору. Якби я був економічним політиком в Україні, а не в Польщі, то найголовніше питання, на яке я шукав би відповідь, – як найкраще використати цю геополітичну позицію для розвитку і зміцнення держави. І друге питання – як будувати добрі відносини з сусідніми державами. Ці питання, на мій погляд, є першорядними. А вже потім слід розв'язувати проблеми довгострокового розвитку соціальної ринкової економіки з українськими рисами.

Відповіді пана Г. Колодка на запитання.

О. Радзівський:

– Історик Ігор Фроянов на сторінках одного з журналів розповідає про процеси глобалізації. Він говорить, що рано чи пізно настане момент, коли над світом царюватиме антихрист. Це і буде результатом політики глобалізації. Яке Ваше філософське ставлення до проблеми глобалізації?

Г. Колодко:

– В економіці, суспільних, політичних науках є такі категорії, навколо яких постійно триває дискусія. Глобалізація є саме таким поняттям. Приміром, я професор, а ви студенти. У всіх є папір і ручка, отже, напишіть, що таке глобалізація. А потім професор Геєць поставить оцінки. Ви побачите, що глобалізація – це все. Відповідь залежить від того, хто відповідає. Глобалізація – це не інфляція, не безробіття, не конкурентоспроможність, не економічне зростання. Немає чистої дефініції терміна «глобалізація», тому що їх багато. Вони є у політиків, соціологів, антропологів, економістів. Що ж таке глобалізація з економічної точки зору?

Моя дефініція – це історичний довгостроковий хаотичний процес лібералізації та інтеграції. Ті, хто працюють у сфері народних економік і ринків капіталу, товарів, праці, взаємопов'язані в одному світовому глобальному ринку – тому і глобалізація. Тут є три критичні поняття: лібералізація, інтеграція і взаємозалежність. Від них залежить, наприклад, те, що відбувається в економіці України, чи Китаю, і що, своєю чергою, впливає на те, що відбувається в Польщі та інших країнах. Коливання курсу у Китаї, приміром, залежить від того, що сталося на біржі праці. З якої точки зору це добре чи погано для країни? Стратегію розвитку країни можна реалізовувати з

урахуванням як поганих рис глобалізації, так і гарних. Стосовно Польщі я вважав, що глобалізація дає нам новий шанс – це торгівля, прямі інвестиції, технології тощо. Це також більші можливості управління ризиками. Люди виступають за антиглобалізацію. Чому? Тому що вони антикапіталісти й антиімперіалісти. А глобалізація – це не капіталізм і не імперіалізм, вона з цим не пов'язана. Треба, щоб у суспільстві формувалася інша стратегія. Китай, наприклад, використовує глобалізацію для прискорення економічного зростання і соціального розвитку. Там знають, як це робити. А в Росії не знають, тому що у них є газ і нафта.

Є. Бершеда:

– Якою була система визначення пріоритетів у процесі адаптації польського законодавства до вимог ЄС? З чого слід починати? Як побудувати систему підготовки законодавства в Україні, яке б відповідало вимогам ЄС? Ми відстали від вас, але в цьому є й свої переваги – навчатимемося на ваших досягненнях і ваших помилках.

Г. Колодко:

– Гадаю, що пріоритетом для України має бути політика конкурентоспроможності. Треба починати з реформування діяльності Антимонопольного комітету. Зробіть так, щоб він у країні став найбільш впливовим й організованим. Не Національний банк, не СБУ, не армія, а саме Антимонопольний комітет – установа, яка бореться за споживача. Окрема справа – це судова система. Маю на увазі не криміналістів, а насамперед суди як елемент економічних відносин. Наприклад, якщо я запитав би польського бізнесмена: що найважливіше, коли ви домовляєтеся з іншими сторонами, з іншими бізнесменами і підписуєте контракти, він би відповів: головне, щоб мене не обдурили. Навіть після 25 років будівництва ринкової економіки бізнесменів найбільше хвилює, щоб їх не обдурили, не «кинули». Отже, тут ми або десь помилилися, або ще не все зробили. Треба посилити регулювання ринкової системи. З технічної точки зору ми знаємо, як це робити. Гарний досвід з цього приводу є у країнах колишньої Югославії. А щодо України, то я би почав з активізації діяльності інститутів, спрямованої на демонополізацію економіки, і посилення конкурентних засад ринку для підтримки конкурентоспроможності середнього і малого бізнесу.

В. Геєць:

– Ви знаєте, що у нас було дві революції. Хай, як хтось говорить, це не революції, але ж величезна кількість людей стояла за свободу. Судячи ж з Ваших слів, можна розуміти, що несвобода краще, ніж свобода.

Г. Колодко:

– Звичайно ж, я вважаю, що свобода дуже важлива, можливо, найважливіше, що може бути. Проте ринок не виключає недобросовісності, демократія не виключає дурощів. Буває і так, що є свобода, а люди не знають, із чого почати. У суспільстві точаться дискусії, які можуть тривати п'ять років чи 25, чи нескінченно.

Обмеження, які ми мали, вказували напрями вирішення проблем через застосування демократичних, технічних та інших інструментів. Стосовно свободи я виступатиму у Кракові на конференції «Свобода, економіка, конкурентоспроможність». Я вважаю, що свобода є цінністю сама по собі. Проте не можна сказати, що в країні є більше свободи тоді, коли ця свобода не є помічником економічного зростання. Це неправда. Неполіткоректно говорити, що демократія є завжди найкращим середовищем для економічного зростання. Не завжди. У США є демократія, але сьогодні вона не сприяє прагматичному розвитку економіки, тому що демократи говорять так, а республіканці інакше. Не демократія працює в Китаї і свого часу працювала в Південній Кореї.

У Польщі довгострокові громадянські відносини є підтримкою для економічного і соціального розвитку. Коли мене запросили бути заступником прем'єр міністра і міністром фінансів, я думав, що 95% своєї діяльності буду розмірковуватиму, як розв'язати проблеми економічного розвитку, а 5% віддаватиму політичній боротьбі, медіа тощо. Сталося зовсім навпаки. Тільки на 5% я працював як учений, на решту ж намагався довести власним соратникам, що два плюс два буде чотири. Уявіть, я прийшов до Верховної Ради і сказав: панове, нам треба ухвалити Закон № 1: два плюс два – чотири. Одні кажуть: не чотири, а три, інші – ні, п'ять. Мені доводилося докладати величезних зусиль, щоб довести прості істини. І важливим було не лише те, що я впевнено доводив свою позицію, а щоб у мене була більшість прихильників. Зараз дуже важливо, щоб в Україні більшість знала і сприймала, що два плюс два – чотири.

А. Даниленко:

– У нас зараз дуже велика проблема з децентралізацією фінансових ресурсів. Після того як ви провели в Польщі бюджетні реформування, як розподілилися рахунки центральних і районних бюджетів? До якого рівня ви доводили ліміти: до обласного і районного, чи до самих громад?

Г. Колодко:

– Ми пішли донизу. Але, мабуть, із політичної точки зору в Україні так робити не варто. Наша країна поділена на воєводства, повіти і гміни. Коли я ще був у Уряді, перш за все звертав увагу на так звані спеціальні адміністрації. Їх було 52 й усі централізовані. Це пожежники, дипломати, ветеринари, лікарі та ін. Є такі адміністрації, які мають бути централізованими, а є такі, що можуть бути як централізованими, так і децентралізованими. Треба, щоб гроші були там, де їх доцільно використати. Влада, відповідальність і гроші пішли донизу, щоби була фінансова

рівновага. Я думаю, чим більше влади піде донизу, тим краще. Сьогодні ситуація в Польщі набагато краща, ніж в інших країнах, тому що ми добре розв'язали питання децентралізації адміністрування, державних фінансів тощо. Останнім часом багато питань розв'язуємо на рівні гмін.

О. Бородіна:

– За програмою розвитку сільського господарства Польща отримала 50% коштів, виділених на всі країни, що разом із Польщею вступали до ЄС. Скажіть, будь ласка, як вам вдалося отримати таку велику підтримку?

Г. Колодко:

– Я вважаю, що ми отримуємо з ЄС більше, ніж даємо, – 1,9% ВВП щорічно. Це багато – 7–8 млрд євро, і більшість цих коштів іде на підтримку сільського господарства. Подорожуючи країною, можна помітити, як змінилося польське село. Коли я їхав потягом із Дніпропетровська в Харків, то бачив, що у вас майже нічого не змінилося. Немає нових будинків, як у Польщі завдяки співпраці з ЄС. Як нам це вдалося? Завдяки роботі інститутів, які видають тим, як отримати кошти для інвестицій та підтримки фермерів і сільського господарства. Спільна сільськогосподарська політика є доброю в разі, якщо вона слугує інтересам сільського господарства. З точки зору раціональності витрат для ЄС, це не найкраща макроекономічна політика, її в майбутньому не буде. Треба, щоб кошти йшли на інфраструктуру: в цьому розумінні успішна політика сама по собі є успіхом.. У ЄС це політика підтримки регіонального розвитку. Вона працює у Греції, Іспанії, Південній Італії, Західній Європі та Польщі.

Вам треба зрозуміти, що вас там очікує. Деякі політики в Європі думають, якщо вони будуть за Україну, то це означатиме, що вони проти Росії. Якби зараз у ЄС відбувся референдум, чи прийняти до себе Україну і Туреччину, то більшість сказала б «ні». Тому що у них інші цінності, ніж, наприклад, у нас. Якщо просто запитати європейців, чи згодні вони з інтегруванням України з ЄС, вони скажуть «так». Але ж, якщо це буде пов'язано зі збільшенням податків, – тоді вони проти.

Ю. Прозоров:

– Ви були в багатьох країнах, знаєте особливості і нюанси економічної політики. Що нам варто перейняти в інших країн, яку економічну політику, крім європейської? Друге питання стосується технології розвитку, про яку Ви говорили: Ви не зовсім чітко окреслили третю точку трикутника розвитку.

Г. Колодко:

– Так, я був у багатьох країнах, більше ніж 160. Є такі, порівняно з якими Україна – найуспішніша. Ви велика країна, у вас є майже все. Але яка специфічна риса української економіки? Це ви знаєте краще за мене: у вас величезна корупція. І через це неможливо планувати розвиток країни. Дуже важливим фактором економічного розвитку є культура. Як скористатися цінностями української культури, замислюватися вам.

Що стосується другого запитання, то третя точка трикутника – це політика. Дуже багато залежить від політики, від постатей людей, які перебувають при владі. Наприклад, приїхавши до України, я маю поважати цінності, які тут є. Якщо ці цінності не сприяють економічному розвитку, то треба здійснювати виховну роботу через суспільні інститути, регуляційні механізми. Інститути треба змінювати. Поновлювати відсоткові ставки чи ні? Змінювати систему обмінного курсу валют чи ні? Я сказав би, що треба піти в напрямі курсу, що коливається, а не такого, як у вас був. Це все і є політика, від якої багато чого залежить.

В.Геєць:

– Ми часто дискутуємо з нашим гостем. Однією з тем цих дискусій є суспільний устрій, суспільна згода. Для нас сьогодні це велика проблема. Ми досліджуємо думку населення, яким воно хоче бачити суспільний устрій у країні незалежно від вступу до ЄС. Населення хоче, щоб держава надавала роботу, гідне медичне обслуговування, страхування, освіту тощо. Щоб усе це робила саме вона.

Г.Колодко:

– У Польщі досі триває дискусія стосовно того, що мають робити суспільство і бізнес, а що держава. Тут основний принцип успіху – знати, чого прагнеш. Перед вступом до ЄС, ми вступили до ОЕСР, Організації економічної співпраці та розвитку. І я керував цим процесом. Це була боротьба не з опозицією, а з моїми колегами-міністрами, моєю адміністрацією, бюрократією. Я говорив, що мені не потрібна опозиція, мені вистачає моєї коаліції в уряді. Я шість днів на тиждень працював над тим, щоб удосконалити функціонування сфери охорони здоров'я, економіки, зовнішньої торгівлі тощо, щоб крок за кроком просуватися в напрямі до членства в ЄС. Це була боротьба за успіх, позитивну синергію між ринком і урядом. Але уряд не має бути корумпованим, як, наприклад, у Єгипті, або, на жаль, в Україні. Уряд повинен розуміти і робити те, що добре для довгострокової підтримки суспільства.

В. Геєць:

– Щодо політики демонополізації. Рівень концентрації капіталу і рівень монополізму в Україні є одним з найвищих у світі. У нас найбільша питома вага доларових мільярдерів. Тому

згоден із думкою, що демонополізація і диференціація використання капіталу є ключовим питанням, яке ми сьогодні навіть не обговорюємо, тому що подолати поки що не можемо. Розрив між рівнем життя найбагатших і найбідніших верств населення наближається до показника XVIII ст. – ці дані стали доступними суспільству завдяки дослідженням французьких економістів. Це нам теж треба подолати. Але ми не хочемо доводити ще й до Жовтневої революції, а вона може статися. Ми вже починаємо думати про податки на багатство, інші дієві інструменти.

Г. Колодко:

– Треба знайти рішення проблеми раніше, ніж ці багатії втечуть зі своїми грошима до інших країн. Коли немає рішення, не буде й грошей. Але це досить складна проблема.

В. Геєць:

– Вони отримали владу. Серед депутатів, що пройшли до Київської міської ради, досить багато мільйонерів.

Г. Колодко:

– У вас уже, як у США. Там теж у Сенаті більшість мільйонерів.

В. Геєць:

– Але там доходи на душу населення зовсім інші. Тому вони й погоджуються на таку демократію. А наші люди не погодяться. Це велика проблема.

Г. Колодко:

– У вас уже було дві революції. Якщо не уникнути третьої, то я би хотів, щоб це була тільки інтелектуальна та інституційна революція.

В. Геєць:

– Ми згодні. Щиро Вам дякуємо.